

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ТОРГІВЛІ З ЄС

© 2016 ВЛАСОВА К. М.

УДК 332.13

Власова К. М. Тенденції та перспективи розвитку м'ясопереробної галузі України в умовах поглиблення інтеграції торгівлі з ЄС

Метою статті є дослідження основних тенденцій розвитку ринку Європейського Союзу в розрізі поступової інтеграції українських виробників м'яса в економічний простір та оцінка перспектив національних виробників через призму їх готовності експортувати продукцію на цей зовнішній ринок. Проаналізовано сучасний стан розвитку споживчого ринку та особливості державного регулювання виробників м'ясної продукції ЄС. Досліджено стан експортної діяльності м'ясопереробних підприємств до ЄС з урахуванням тарифних квот та їх використання у 2014–2015 рр., а також поточний стан впровадження систем управління якістю та безпекою виробництва відповідно до національних та міжнародних стандартів. Проаналізовано стан реєстрації місця походження української м'ясної продукції як одного зі способів просування українських товарів на ринок ЄС. Висвітлено основні перешкоди для виходу українських м'ясопереробних підприємств з урахуванням бар'єрів, які були актуальними для Польщі, Румунії та Болгарії у процесі імплементації угоди про зону вільної торгівлі. Запропоновано шляхи подолання цих перешкод у процесі поглиблення інтеграції в економічний простір ЄС.

Ключові слова: тенденції розвитку, бар'єри входу на ринок, м'ясопереробна галузь, угода про асоціацію з ЄС, системи управління якістю та безпекою продукції.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 14.

Власова Катерина Миколаївна – аспірантка, кафедра економіки підприємства, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: nadtochii@ukr.net

УДК 332.13

Власова Е. Н. Тенденции и перспективы развития мясоперерабатывающей отрасли Украины в условиях углубления интеграции торговли с ЕС

Целью статьи является исследование основных тенденций развития рынка Европейского Союза в разрезе постепенной интеграции украинских производителей мяса в экономическое пространство и оценка перспектив национальных производителей через призму их готовности экспортировать продукцию на этот внешний рынок. Проанализировано современное состояние развития потребительского рынка и особенности государственного регулирования производителей мясной продукции ЕС. Исследовано состояние экспортной деятельности мясоперерабатывающих предприятий в ЕС с учётом тарифных квот и их использования в 2014–2015 гг., а также текущее состояние внедрения систем управления качеством и безопасностью производства в соответствии с национальными и международными стандартами. Проанализировано состояние регистрации места происхождения украинской мясной продукции как одного из способов продвижения украинских товаров на рынок ЕС. Освещены основные препятствия для выхода украинских мясоперерабатывающих предприятий с учётом барьеров, которые были актуальными для Польши, Румынии и Болгарии в процессе имплементации соглашения о зоне свободной торговли. Предложены пути преодоления препятствий для украинских мясоперерабатывающих предприятий в процессе углубления интеграции в экономическое пространство ЕС.

Ключевые слова: тенденции развития, барьеры входа на рынок, мясоперерабатывающая отрасль, соглашение об ассоциации с ЕС, системы управления качеством и безопасностью продукции.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 14.

Власова Екатерина Николаевна – аспірантка, кафедра економіки підприємства, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: nadtochii@ukr.net

UDC 332.13

Vlasova K. M. Trends and Prospects in the Development of the Meat Processing Industry of Ukraine in the Conditions of Deepening the Trade Integration with the EU

The article is aimed at studying the main trends of development of the market of the European Union in the context of the gradual integration of Ukrainian meat producers in this economic space, estimation of prospects for the domestic producers through the prism of their readiness to export products to this foreign market. The current status of development of the consumer market and features of the State regulation as to producers of meat products in the EU have been analyzed. The status of export activities of the meat processing enterprises in the EU has been researched, taking into account the tariff quotas and their usage in 2014–2015, as well as the current status of implementation of quality management systems as well as production safety in accordance with the national and international standards. Status of registration of the place of origin for the Ukrainian meat products has been analyzed as one of the means for promoting Ukrainian goods to the EU market. The major obstacles against the market entering by Ukrainian meat processing enterprises have been highlighted, taking account of the barriers that were relevant to Poland, Romania and Bulgaria in the process of implementation of the freedom trade zone agreement. Some ways to overcome known obstacles for Ukrainian meat-processing enterprises in the process of deepening the integration in the economic space of the EU have been proposed.

Keywords: development trends, market entry barriers, meat processing industry, European Union Association Agreement, system for quality control and safety of products.

Fig.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 14.

Vlasova Kateryna M. – Postgraduate Student, Department of Economics of Enterprises, Kyiv National University named after T. Shevchenko (60 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: nadtochii@ukr.net

У період активної інтеграції української економіки до світового господарства національні виробники зіштовхуються з рядом перешкод, починаючи з низької обізнаності про новий ринок, внутрішніх недоліків підприємств, високих вимог на зовнішніх ринках та відсутності підтримки на державному рівні.

М'ясопереробна галузь є особливо чутливою в період глобальних змін, оскільки специфіка продукції та її виробництва охоплює широке коло проблемних питань. З огляду на сказане дослідження та аналіз основних перспектив розвитку цієї частини агропромислового сектору є надзвичайно актуальним як для великої кількості

українських виробників, так і для гармонійного розвитку національної економіки.

Окремі аспекти розвитку харчової та переробної промисловості завжди розглядалися вітчизняними науковцями, українськими та міжнародними організаціями. Так, Організація Економічного Співробітництва та Розвитку [1; 3; 4], Міністерство аграрної політики та продовольства України, Український клуб аграрного бізнесу [9] здійснюють аналіз та підготовку аналітичних оглядів аграрних та агропромислових ринків світу та країни. Вітчизняні науковці детально розглядають проблеми сертифікації та контролю якості продукції [8], основні перешкоди, з якими зіштовхувалися країни-партнери у процесі інтеграції в Європейський Союз [10].

Однак потребує подальшого висвітлення комплексний аналіз саме м'ясопереробної галузі, адже основна увага, як правило, приділена тільки окремим аспектам діяльності всього харчового комплексу. Виробники м'яса хоча і зайняті в чотирьох різних домінуючих сегментах виробництва м'яса (м'ясо курей, м'ясо свинини, м'ясо великої рогатої худоби та баранина), проте бар'єри, з якими вони зіштовхуються при вході на нові ринки, мають спільні риси.

Метою даної статті є дослідження основних тенденцій розвитку ринку Європейського Союзу в розрізі поступової інтеграції українських виробників м'яса в економічний простір та оцінка перспектив національних виробників через призму їх готовності експортувати продукцію на зовнішній ринок.

Для оцінки потенціалу українських виробників м'яса на європейському ринку проведемо аналіз сучасного стану ринку м'яса в Європейському Союзі, при цьому особливої уваги заслуговують тенденції споживання всередині єдиного економічного простору, підтримка внутрішніх виробників та набір бар'єрів входу на ринок для іноземних підприємств.

Усереднені показники споживання продукції з м'яса та витрати на продукти харчування дозволяють проаналізувати та з'ясувати основні тенденції на споживчому ринку, сформулювати уявлення стосовно купівельної спроможності населення та їх вподобань (рис. 1).

На території Європейського Союзу упродовж 2007–2014 рр. спостерігається незначне скорочення споживання м'ясної продукції всіх видів, окрім м'яса птиці. Перевага споживачів віддається м'ясу свинини, де кожного року споживається близько 31 кг продукції на 1 мешканця. Скорочення у споживанні цього виду м'яса пояснюють зміною смаків споживачів та поступовою переорієнтацією на менш оброблені види м'ясної продукції (більшість ковбасних виробів виготовляється з м'яса свинини) та м'ясо птиці. Варто зазначити, що найвищий показник споживання м'яса свинини у світі зафіксовано у Китаї (32 кг на 1 особу у 2014 р.). Споживання м'яса великої рогатої худоби та баранини залишається на досить низькому рівні в ЄС – 10,5 кг та 1,9 кг відповідно. Світовими лідерами у споживанні м'яса корів є Аргентина (41,6 кг на 1 мешканця), а баранини – Австралія (9,0 кг). Упродовж досліджуваного періоду споживання м'яса птиці зросло майже на 2 кг на 1 особу, і у 2014 р. цей показник становив 21,6 кг. Традиційно, найбільший рівень споживання курятини спостерігається серед країн Близького Сходу – в Ізраїлі (63 кг) та Саудівській Аравії (43,5 кг).

Можемо помітити, що споживчий ринок ЄС є стабільним упродовж останніх років, після різкого скорочення витрат на харчові продукти у 2009 р. (3,7%, або 30,25 млрд євро) мешканці цих країн щороку збільшують витрати на харчування (у середньому на 2,2% щороку).

Однак існують і деякі проблеми – так, виробники м'яса свинини на території Європейського Союзу зіштовхнулися з необхідністю пошуку ринків збуту продукції, оскільки упродовж 2014–2015 рр. самозабезпеченість цією продукцією зростає з 110% до 112%, а експорт до Російської Федерації, як одного з основних споживачів м'яса свинини з ЄС), знаходиться під забороною. А тому представники агропромислового сектора пропонують вносити зміни до чинного законодавства про умови та строки зберігання продукції з метою подолання тимчасової кризи перевиробництва.

У 2013 р. в Європейському Союзі була прийнята реформа Спільної продовольчої політики (*Common Agricultural Policy*), яка передбачала ряд важливих змін на на-

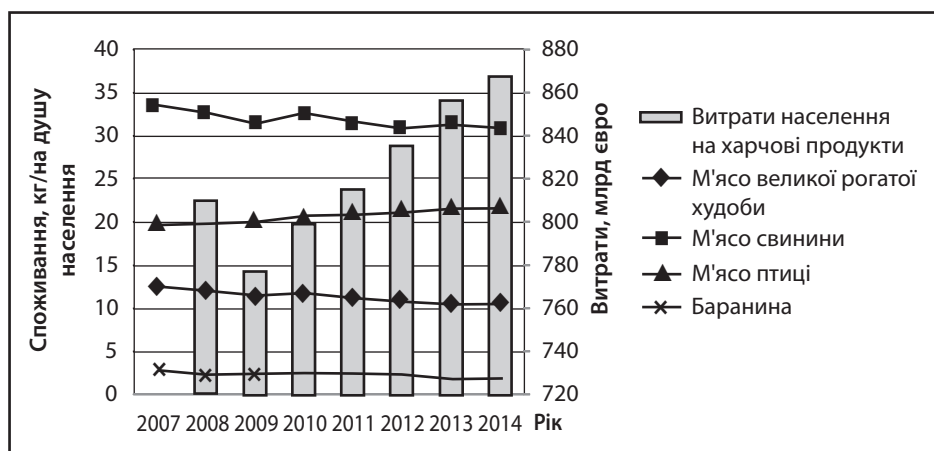

Рис. 1. Споживання основних видів м'ясної продукції на території Європейського Союзу у 2007–2014 рр. (кг на душу населення) та витрати населення на продукти харчування (млрд євро)

Джерело: складено автором на основі [1; 2].

ціональному та субнаціональному рівнях для всіх країн – членів об'єднання. Зокрема, близько 30% прямих іноземних інвестицій (12,6 млрд євро) будуть спрямовані на покращення та впровадження органічного виробництва, понад 55% інвестицій будуть надаватися виробникам агропродовольчої продукції у формі «*decoupled investments*». Такий вид допомоги передбачає, що підприємства не зобов'язані направляти весь обсяг фінансування безпосередньо у виробництво, вони залишають за собою право вибору і вільного пристосовування до кон'юнктури ринку та відповідних дій. Проте значна частка прямих інвестицій згідно з реформою буде направлятися в конкретні галузі виробництва, які країни-члени обирають самостійно на основі внутрішньої стратегії розвитку. Основними рисами реформи є чітке цільове призначення (надається галузям або регіонам, де існують відчутні перешкоди для розвитку виробництва), лімітованість (допомога надається в межах кількісних квот) та орієнтація на створення стимулів на досягнення певного рівня виробництва у галузі або у регіоні.

Варто зазначити, що така політика стимулює виробництво багатьох аграрних продуктів, проте 90% прямих інвестицій на підтримку галузей агропромислового комплексу будуть направлені у 6 секторів економіки. Зокрема, виробництво м'яса великої рогатої худоби буде забезпечено 41% інвестицій у 23 країнах-членах, виробництво баранини та м'яса кіз – 12% у 22 країнах.

Для оцінки перешкод, які можуть мати найбільший вплив для України, розглянемо досвід країн, які відносно нещодавно приєдналися до європростору. У процесі інтеграції в єдиний економічний простір найбільш суттєвими зауваженнями для Болгарії, Польщі та Румунії були такі: заборона вирощувати генно-модифіковані продукти; закриття тваринницьких ферм, які не відповідають санітарним нормам ЄС; мінімізація та усунення перешкод у торгівлі агропродовольчою продукцією; обов'язкова сертифікація виробничих процесів і продукції щодо якості та безпечності, що відповідає внутрішнім вимогам ЄС.

У результаті імплементації угоди про асоціацію з ЄС у даних країнах відбулося вдосконалення тваринницьких ферм та м'ясопереробних підприємств. Зокрема, сталися такі зміни:

- ✦ зростання концентрації виробництва в галузі внаслідок припинення діяльності малих та частини середніх підприємств;
- ✦ посилення кооперативного руху через створення збутових та обслуговуючих кооперативів;
- ✦ налагодження стійких взаємовідносин між фермерськими господарствами та переробними підприємствами;
- ✦ відбувся вихід на внутрішній ринок цих країн світових гігантів-виробників у м'ясо-молочній галузі, що також дозволило залучити значний обсяг іноземних інвестицій та збільшити кількість робочих місць;
- ✦ відбулося повне заміщення сировини для м'ясопереробних підприємств Болгарії іноземною продукцією;

- ✦ Румунія стала нетто-імпортером м'яса за всіма видами;
- ✦ стимулювання зростання органічного вирощування, зокрема у Польщі.

Хоча гармонізація законодавства та правил ведення бізнесу між окремими країнами та ЄС мала на меті підвищення конкурентноспроможності та екологічності підприємств, стандартів якості та безпечності продукції м'ясопереробної галузі, проте фактично всі ці зміни призвели до потужного притоку іноземного капіталу та різкого скорочення внутрішнього виробництва. Однак наслідки такої перебудови можна буде оцінити лише в довгостроковому періоді [10].

Експерти міжнародних організацій прогнозують, що в наступному десятилітті у світі найбільш динамічно буде розвиватися галузь виробництва м'яса птиці – обсяг зросте на 24% до 2024 р., що пов'язано з коротким циклом виробництва, постійно зростаючим попитом і зниженням цін на корми. Вони також відзначають важливу роль цін на корми, нестабільність яких упродовж декількох років негативно впливала на світовий розвиток виробництва м'яса, поряд із спалахами хвороб тварин в окремих регіонах (наприклад, в Україні).

Дослідники стверджують, що зростання виробництва у м'ясопереробних галузях буде залежати від встановленої тенденції на зниження цін на корми. При цьому країни, що розвиваються, у яких частка витрат на відгодівлю худоби є незначною, не зможе використати цю перевагу і забезпечити додаткове зростання поголів'я. Планується, що зміна тренду на вартість кормів дозволить збільшити виробництво м'яса птиці на 58%, а м'яса свинини на 77% до 2024 р. [4].

Варто зазначити, що великі українські виробники м'яса птиці також скористалися даною тенденцією, адже виробнича собівартість 1 ц продукції агрохолдингів скоротилася з 1110 грн у 2013 р. до 1100 грн у 2014 р. (частка корму в загальній структурі собівартості становить близько 65%). Проте виробнича собівартість 1 ц свинини для великих підприємств, навпаки, зросла – зі 1410 грн у 2013 р. до 1540 грн у 2014 р. саме внаслідок зростання витрат на корм (з 860 грн до 910 грн упродовж аналогічного періоду) [9, с. 52–66].

Розглянемо основні показники виробництва підприємств м'ясопереробного комплексу упродовж останніх років (табл. 1).

Позитивним трендом є зростання обсягів виробництва за трьома вказаними видами м'яса у 2013–2014 рр. Слід зазначити, що така тенденція зберіглася тільки в реалізації м'яса великої рогатої худоби у 2015 р. – обсяг виробництва становив 68,7 тис. т, виробництво м'яса свинини скоротилося до 259,8 тис. т, а м'яса птиці – до 881,7 тис. т [5].

Слід підкреслити, що наведені показники ефективності є усередненими значеннями, оскільки дані великих агрохолдингів, незалежних підприємств і населення значно відрізняються. Зокрема, основна частка поголів'я свиней в Україні сконцентрована саме в населення (трохи більше 250 тис. од., або 65% від загальної їх кількості), а фермерські господарства та агрохолдинги утримують

Показники виробництва за основними видами продукції м'ясопереробної галузі у 2013–2014 рр.

Вид продукції	Обсяг виробництва, тис. т		Технічна ефективність (конверсія корму)		Виробнича собівартість, тис. грн/ц		Ціна реалізації, тис. грн/ц		Рентабельність виробництва, %	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
М'ясо птиці	1029	1050	3,21	3,18	1,11	1,10	1,06	1,08	-10,0	-15,4
М'ясо свинини	252	275	5,06	4,57	1,41	1,54	1,55	1,85	0,2	5,6
М'ясо великої рогатої худоби	47,6	–	12,0	12,2	2,39	2,49	1,07	1,38	-46,1	-38,8

Джерело: складено автором на основі [9].

близько 130–140 тис. од. (або 31% та 24% відповідно). Однак ефективність виробництва є вищою серед агрохолдингів: на виробництво 1 ц м'яса свинини витрачається 3,38 ц кормів, на фермерських господарствах цей показник становить 5,9 ц, хоча в обох групах конверсія зменшилася упродовж 2013–2014 рр., і це свідчить про зростання якості сировини. Частка вартості кормів у виробничій собівартості 1 ц свинини становить 64,8% (або 1050 грн) для фермерських господарств і 60,7% (або близько 850 грн) для великих підприємств, що вказує на можливість зростання показників прибутковості саме за рахунок удосконалення системи годування поголів'я. Низький рівень рентабельності м'яса свинини у 2013 р. пов'язаний із збитковістю продажів серед фермерських господарств, проте вже у 2014 р. рентабельність становила 0,6%. Агрохолдинги України реалізовували продукцію більш ефективно – у 2014 р. рентабельність становила 11,5% (за рахунок вищої ціни та нижчої повної собівартості).

Очевидно, що зростання собівартості за окремими групами продукції можна пояснити високими темпами інфляції загалом у країні та зростанням індексів цін на складові собівартості виробництва м'яса (рис. 2).

Найбільші темпи зростання цін зафіксовано у групі комбікормів, а тому питання самозабезпеченості кормами залишається актуальним. Саме тому упродовж останніх років агрохолдинги мають змогу поступово зменшувати собівартість своєї продукції за рахунок розвитку комбікормового виробництва, а приватні господарства змушені підвищувати кінцеву ціну реалізації м'ясної продукції. Інші вагомі складові собівартості та-

кож зросли у ціні значними темпами (а саме – витрати на енергоресурси).

Серед виробників м'яса птиці найбільшу частку голів утримують агрохолдинги – близько 110 млн голів, населення та фермерські господарства – близько 50–60 млн голів. Через короткий цикл виробництва цього виду м'яса витрати є нижчими, а за рахунок незначного зменшення витрат на корми – агрохолдинги України змогли скоротити виробничу собівартість у 2014 р. (хоча лише на 20 грн/ц). При цьому ефективність використання кормів для цих підприємств залишилася незмінною упродовж 2013–2014 рр., а фермерських господарств зросла на 4,3%.

Виробництво м'яса великої рогатої худоби є найбільш складним, а рівень збитковості – найбільшим (серед порівнюваних видів м'яса). Конверсія корму зросла упродовж досліджуваного періоду, виробнича собівартість також, але швидшими темпами. Позитивним є лише те, що ціна реалізації збільшилася упродовж двох років на 310 грн/ц, але це може негативно вплинути на обсяги реалізації продукції великої рогатої худоби.

Серед виробників м'яса птиці лідером у галузі є ПАТ «Миронівський хлібопродукт», обсяг валової продукції у 2014 р. становив близько 6,5 млрд грн. Найбільший обсяг виробництва у сегменті м'яса свинини займає ПрАТ «АПК-Інвест» (вартість валової продукції 0,8 млрд грн). Один із найбільших агрохолдингів України Ukrlandfarming є лідером у виробництві м'яса великої рогатої худоби (обсяг валової продукції тваринництва становив близько 3,9 млрд грн у 2014 р.).

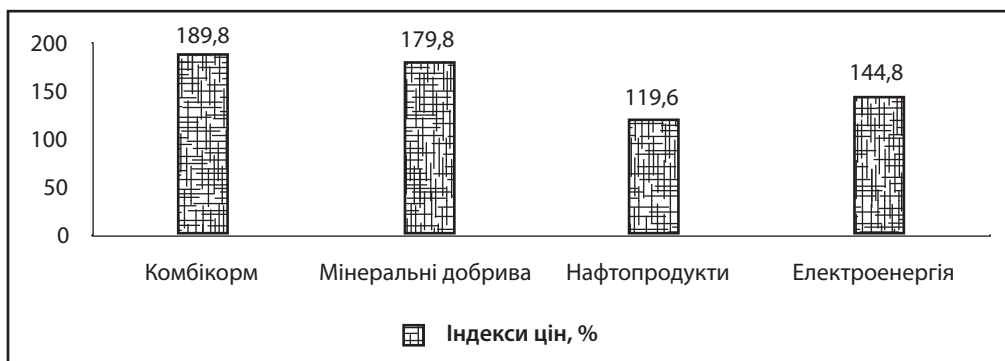

Рис. 2. Індеси цін на окремі складові собівартості виробництва м'яса в Україні у січні–грудні 2015 р. (% до попереднього року)

Таким чином, хоча деякі показники свідчать про недостатню ефективність виробництва м'ясної продукції в Україні, прослідковуються позитивні тенденції щодо їх покращення. У той час, як великі вертикально інтегровані агрохолдинги мають більшу гнучкість, особлива увага та підтримка у процесі поглиблення інтеграції з Європейським Союзом має надаватися саме фермерським господарствам та їх кооперації з населенням.

Пропонуємо далі більш детально розглянути окремі аспекти регулювання експортної діяльності з країнами Європейського Союзу для підприємств м'ясопереробного комплексу України, зокрема квоти на окремі види м'ясної продукції.

У рамках укладеної угоди про спрощення торгівлі з країнами Європейського Союзу було обрано чотири види м'яса, яким надаються тарифні квоти, а саме: м'ясо птиці, м'ясо свинини, м'ясо великої рогатої худоби та баранина.

Адміністрування тарифних квот Європейського Союзу здійснюється відповідно до статей 308a, 308b і 308c Регламенту (ЄС) № 2454/93, що встановлюють правила для реалізації Митного кодексу Співтовариства (додаток 5), та статті 184 Регламенту (ЄС) № 1308/2013 (додаток 6).

Відповідно до законодавства адміністрування здійснюється за двома принципами:

- ✦ «перший прийшов – перший обслуговується»;
- ✦ через систему імпорتنих ліцензій.

За першим принципом визначений вичерпний перелік продукції (загалом близько 27 товарних груп), до якого серед м'ясних продуктів належить баранина. Інші три види м'яса можуть бути експортовані за другим принципом.

Відповідно до укладеної угоди найбільший обсяг основної квоти укладено на м'ясо свинини – 20 тис. т та ще додатково 20 тис. т на певні види м'яса свинини (табл. 2). Експорт м'яса птиці та напівфабрикатів з нього дозволений у межах квоти в обсязі 16 тис. т та додатково 20 тис. т мороженої птиці, не розірваної на частини. Обсяг квоти на м'ясо яловичини визначений в обсязі 12 тис. т, а баранини – 1,5 тис. т із поступовим збільшенням до 2,5 тис. т упродовж наступних 5 років. Українські виробники м'яса мають право експортувати продукцію понад встановлений обсяг квот, проте до товарів будуть застосовані звичайні ставки ввізного мита, які коливаються за своїми розмірами в межах кожної з товарних груп.

Варто зазначити, що з часу вступу в дію відповідного договору експорт до країн Європейського Союзу в межах тарифних квот відбувався лише за м'ясом птиці. У 2014 р. було використано лише 77,2% основної квоти (або 12,36 тис. т продукції), а у 2015 р. – 100% основної (20 тис. т м'яса птиці) та 22,5% додаткової квоти (або 4,5 тис. т). Експорт продукції здійснюють лише два підприємства – ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (продає продукцію на ринку Європейського Союзу з 2013 р.) і ТОВ «Комплекс Агротарс» [9].

Таблиця 2

Стан експорту на європейський ринок в умовах імплементації угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014–2015 рр.

№ з/п	Продукція	Обсяг квоти ЄС, т/рік у чистій вазі	Ставка ввізного мита до ЄС понад квоту	Обсяг використання квоти у 2014 р.	Обсяг використання квоти у 2015 р.
1	Яловичина	12000		Доступ на ринок ЄС відсутній	
	м'ясо великої рогатої худоби, свіже, охолоджене чи заморожене, з кістками		від 12,8 + 141,4 євро за 100 кг		
	м'ясо великої рогатої худоби, заморожене, без кісток		до 12,8 + 304,1 євро за 100 кг		
2	Свинина	20000	від 46,7 до 86,9 євро за 100 кг	Доступ на ринок ЄС відсутній	
	туші та половини туш свиней свійських; лопатки та їх відруби; передній край та його відруби – грудинка з прошарком сала та її відруби; морожені туші та половини туш морожені лопатки та їх відруби свиней свійських	+20000			
3	М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці	16000	від 18,7 євро за 100 кг до 276,5 євро за 100 кг	77,2% (12360)	100% (16000)
	домашня птиця, не розірвана на частини, морожена	+20000		0%	22,5% (4504,5)
4	М'ясо баранини	1500 з поступовим збільшенням протягом 5 років до 2 250	від 12,8 + 141,7 євро за 100 кг до 12,8 + 311,8 євро за 100 кг	Доступ на ринок ЄС відсутній	

Джерело: складено автором на основі [6; 11].

Експорт свинини на територію ЄС не здійснюється через проблеми зі спалахами хвороб серед поголів'я тварин в Україні. Експорт яловичини та баранини також відсутній, у випадку першого – через необхідність перевірки виробників м'яса на певні захворювання (налагодження такого постійного моніторингу займає 2-3 роки).

Дотримання високих стандартів якості є однією з основних вимог контролюючих органів Європейського Союзу та Єврокомісії до імпортерів м'ясної та харчової продукції. Тому пропонуємо розглянути далі стан сертифікації виробників на території України.

Сьогодні серед підприємств м'ясопереробної галузі найбільш поширеними є чотири системи управління якістю та безпечністю продукції, а саме:

- ✦ ДСТУ ISO 9001:2009 («Система управління якістю»), що належить до сімейства стандартів ISO 9000 – це серія міжнародних стандартів, що визначають вимоги до систем управління якістю в організаціях і на підприємствах. Міжнародні стандарти серії ISO 9000 містять мінімальні вимоги, яким повинна відповідати система забезпечення гарантій якості, незалежно від виду продукції, що випускається, або послуг, що надаються;
- ✦ ДСТУ ISO 22000:2007 («Система управління безпечністю харчових продуктів») об'єднує в собі вимоги ISO 9001:2009 і HACCP. Стандарти ISO 22000 визначають вимоги до системи управління харчовою безпекою й охоплюють всі процеси ланцюжку виробництва, поставок і реалізації харчових продуктів;
- ✦ ДСТУ ISO 14001:2006 («Система екологічного управління») визначає процес контролю і поліпшення екологічних показників діяльності організації або підприємства. Стандарти ISO 14000 надають практичний інструментарій для компаній і організацій, які прагнуть визначити та контролювати вплив виробництва на навколишнє середовище і постійно покращувати екологічні показники підприємства;

✦ HACCP (*Hazard Analysis and Critical Control Point* / Аналіз Небезпек по Критичних Точках Контролю) – це система організації та забезпечення безпеки у виробництві та переробці харчових продуктів упродовж всього операційного ланцюга: від сировини і пакувальних матеріалів до постачання продукції кінцевому споживачеві. На відміну від інших систем контролю якості, які ґрунтуються на періодичних тестуваннях сировини і готової продукції, HACCP регламентує проведення постійного контролю на всіх етапах виробництва.

Станом на 01.01.2016 р. в Україні було зареєстровано 239 фактів впровадження (на різних стадіях) систем управління якістю та безпечністю на м'ясопереробних підприємствах, що становить 18,2% від їх загальної кількості та 17,8% до загальної кількості підприємств харчової та переробної промисловості (табл. 3).

Найбільш активно українські виробники м'ясної продукції впроваджували системи на основі національних стандартів щодо управління безпечністю харчових продуктів ДСТУ ISO 22000:2007 (85 од.) та на основі європейських принципів управління безпечністю харчових продуктів HACCP (52 од.). Підприємства, які бажають підвищити конкурентні переваги своєї продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, також розробляють та впроваджують саме ці два стандарти (39 підприємств).

Тим більше, відповідно до Закону України № 1602 VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів», з 20 вересня 2017 р. необхідність дотримання принципів HACCP стане обов'язковою для всіх українських виробників тваринницької продукції, крім первинного виробництва. Тобто переважна частка м'ясопереробних підприємств може стати неконкурентноспроможною.

Досить низьким залишається рівень сертифікації та стандартизації за іншими системами. Зокрема, тільки три українські виробники м'ясної продукції, які мають дозвіл на експорт своєї продукції (ПП «Галекс-

Таблиця 3

Поточний стан впровадження систем управління якістю та безпечністю на підприємствах м'ясопереробної галузі (станом на 01.01.2016 р.)

Назва системи	Кількість м'ясопереробних підприємств, господарюючих одиниць			Кількість м'ясопереробних підприємств, % до загальної кількості підприємств харчової та переробної промисловості		
	впроваджено	на стадії розробки та впровадження	усього	впроваджено	на стадії розробки та впровадження	усього
ДСТУ ISO 9001:2009	53	5	58	12,8	22,7	13,3
ДСТУ ISO 22000:2007	85	15	100	19,4	19,5	19,4
ДСТУ ISO 14001:2006	5	-	5	16,7	-	12,5
Система HACCP	52	24	76	18,6	26,4	20,5
Усього	195	44	239	16,8	22,0	17,8

Джерело: складено автором за внутрішніми даними Департаменту продовольства Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Агро», ПрАТ «Етнопродукт» та ТОВ «Дунайський аграрій»), отримали органічний стандарт сертифікації, що є рівнозначний постанові Ради ЄС 834/2007 (стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів) та 889/2008 (детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження постанови 834/2007). А також одне підприємство із Західної України, яке займається виробництвом та переробкою м'яса свинини (ФГ «Фільварок-КЗ»), але не має дозволу на експорт власної продукції [7].

У Стратегії розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 року серед основних завдань для досягнення конкурентноспроможності продукції сільськогосподарства та господарства передбачено сприяння розвитку галузевих, міжкооперативних об'єднань товаровиробників та підвищення рівня їх відповідальності за формування та дотримання галузевих балансів, за якість і безпечність продукції, виробленої її членами, у т. ч. шляхом створення колективних брендів продуктів [13]. Пропонуємо звернути увагу саме на необхідність створення українського регіонального продукту, вартісного бренду, який значно полегшить просування продукції м'ясопереробної галузі на європейському ринку.

За даними Державної служби інтелектуальної власності України, за підсумками 2015 р. було зареєстровано всього 22 свідоцтва на кваліфіковане зазначення походження товару [12], де основну частку займають алкогольні вироби (вино) та мінеральні води. При цьому не подано жодної заяви на реєстрацію українських м'ясних продуктів, що є негативною тенденцією. Так, Всесвітня Організація Інтелектуальної Власності надає дані стосовно реєстрації 19 зазначень походження товару на м'ясні вироби тільки у 2014 р., усі заяви були подані об'єднаннями підприємств з Італії [2].

На теориторії Європейського Союзу впроваджено чотири основні системи якості, пов'язані з місцем походження продукту:

- 1) PDO (*Protected Designation of Origin*) – захищена назва місця походження продукту, тобто він виготовляється, переробляється та/або обробляється в певній місцевості з використанням унікальної технології виробництва;
- 2) PGI (*Protected Geographical Indication*) – захищена географічна вказівка на походження продукту з певного регіону чи місцевості;
- 3) TSG (*Traditional Speciality Guaranteed*) – гарантований традиційний продукт, який наділений конкретними якісними та смаковими характеристиками;
- 4) MP (*Mountain Products*) – продукція виготовлена в гірській місцевості.

В Україні також існує значний потенціал для захисту аутентичних рецептів певних видів ковбасних і м'ясних виробів, зокрема можна назвати ковбасу «Дрогобицьку», ковбасу «Львівську», ковбасу «Прикарпатську», гурук «Гуцульський» та інші.

Дослідники зазначають, що державна реєстрація географічного походження продукції має ряд переваг для виробників, а саме:

- а) є засобом ідентифікації продукції на новому ринку;
- б) символізує якість та різноманітність сільськогосподарської та харчової продукції;
- в) є індикатором, згідно з яким обслуговуються виробники продукції та її дистриб'ютори;
- г) гарантує справедливу винагороду для виробників;
- д) забезпечує високий рівень правового захисту як на міжнародній арені, так і на рівні окремих країн, об'єднань підприємств та окремих виробників;
- е) підсилює інструменти захисту культурної та гастрономічної спадщини регіони/країни [8].

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглянувши основні тенденції розвитку на європейському ринку та співставивши їх з трендами розвитку української галузі м'ясопереробки, можна виділити такі найбільш суттєві перешкоди для українських виробників щодо виходу на європейський ринок:

- ✦ відсутність нормативно-правової бази на рівні профільного міністерства;
- ✦ відсутність офіційно затвердженого регламенту з критеріями перевірки підприємств м'ясопереробної промисловості для виробників м'яса свинини, баранини та великої рогатої худоби (такі процедури існують тільки для виробництва м'яса птиці);
- ✦ відсутність можливості добровільного проходження пробного ветеринарного аудиту на відповідність європейським вимогам;
- ✦ валютні обмеження та курсова різниця;
- ✦ висока вартість кредитних коштів (у Європі при рентабельності виробництва у 7–8% вартість кредиту не перевищує 3%);
- ✦ нестабільність цін на ринках сировини;
- ✦ слабка підтримка з боку держави;
- ✦ низький рівень сертифікації та контролю якості виробництва як за основними міжнародними та національними системами, так і за окремими стандартами;
- ✦ відсутність маркетингового просування та розповсюдження інформації про якість та властивості української м'ясної продукції закордоном.

Незважаючи на те, що держава має активно підтримувати цю складову агропереробного комплексу країни, окремі виробники та їх асоціації також повинні активізувати свою діяльність в умовах глобалізації та поглиблення інтеграції із європейським ринком.

Серед основних шляхів для зниження бар'єрів входу можна запропонувати такі:

- 1) сертифікація продукції та впровадження систем безпечності та якості виробництва;
- 2) залучення фінансових ресурсів. У 2015 р. ЄБРР прийняв нову стратегію своєї діяльності в Україні, де підтримка буде направлена на ті аграрно-промислові компанії, які мають вертикально інтегровану структуру і займаються всім ланцюгом бізнесу – від виробництва та переробки до продажу власної продукції [14];
- 3) вертикальна інтеграція підприємств, що дозволяє, перш за все, контролювати весь ланцюг якості, а по-друге – значно знизити собівартість продукції;

4) посилення комбікормового виробництва, можливий перерозподіл частини експорту сировини на внутрішні потреби виробників м'ясної продукції;

5) створення інноваційних кластерів для підприємств м'ясопереробного комплексу, які дозволять отримати:

- ✦ вільний доступ до інформації стосовно різних аспектів діяльності;
- ✦ доступ до юридичних консультацій щодо реєстрації торгових марок;
- ✦ участь працівників та керівного складу у семінарах та конференціях, які відбуваються закордоном;

6) розвиток енергоефективності для скорочення витрат та зростання соціально-економічної відповідальності компаній;

7) підвищення поінформованості споживачів щодо української продукції;

8) обмін квот по тих видах продукції, де всі методичні питання ще не врегульовані, на ті, які використовуються упродовж короткого терміну (наприклад, м'ясо баранини та свинини на м'ясо птиці).

Окрім запропонованих шляхів для зниження бар'єрів входу на європейський ринок, пропонуємо в подальшому звернути більш детальну увагу на можливість та перспективи виходу на ринок країн Близького Сходу та Азії для підприємств м'ясопереробного комплексу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Agricultural output [Electronic resource] // OECD Data. – Mode of access : <https://data.oecd.org/agroutput/meat-consumption.htm>
2. Appellations of origin. No. 43, January 2015 [Electronic resource] // Publication of the International Bureau of the World Intellectual Property Organization (WIPO). – Mode of access : <http://www.wipo.int/lisbon/en/bulletin/>
3. Final consumption expenditure of households [Electronic resource] // Organisation for Economic Co-operation and Development. – Mode of access : https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE5
4. OECD-FAO Agricultural Outlook 2015 [Electronic resource] // OECD/Food and Agriculture Organization of the United Nations. – OECD Publishing, Paris. – 2015. – Mode of access : http://dx.doi.org/10.1787/agr_outlook-2015-en
5. Виробництво основних видів промислової продукції по місяцях 2015 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Додаток 2 до довідки Автономний преференційний торговий режим ЄС для України [Електронний ресурс] // Торгово-промислова палата України. – Режим доступу : http://www.ucci.org.ua/download/eur1_2.pdf
7. Клієнти ТОВ «Органік Стандарт» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ТОВ «Органік Стандарт». – Режим доступу : <http://www.organicstandard.com.ua/ua/clients>
8. Крисанов Д. Географічні зазначення походження агропродовольчої продукції: європейський досвід та вітчизняні перспективи // Економіст. – 2014. – № 10 (жовтень). – С. 18–24.
9. Крупнейшие агрохолдинги Украины / Украинский клуб аграрного бизнеса. – К., 2015. – 76 с.
10. Олефір В. Розвиток агропродовольчих секторів Болгарії, Польщі та Румунії в умовах поглиблення євроінтеграції / В. Олефір // Економіст. – 2014. – № 12 (грудень). – 2014. – С. 65–68.

11. Панченко Ю. Невичерпні. Як українські експортери використовують європейські квоти [Електронний ресурс] // Ю. Панченко / Європейська правда. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/01/29/7030160/>

12. Промислова власність у цифрах [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби інтелектуальної власності України. – К., 2016. – Режим доступу : http://sips.gov.ua/i_upload/file/promvlasnist2015.pdf

13. Стратегія розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/uk/ministry?nid=7644>

14. Усов А. Нова стратегія ЄБРР / А. Усов // Агронерспектива. – 2014. – № 12 (174). – С. 6.

Науковий керівник – Філюк Г. М., доктор економічних наук, професор, Заслужений економіст України, завідувач кафедри економіки підприємства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

REFERENCES

- “Agricultural output” OECD Data. <https://data.oecd.org/agroutput/meat-consumption.htm>
- “Appellations of Origin. Latest Issue No. 43 – January 2015” <http://www.wipo.int/lisbon/en/bulletin/>
- “Dodatok 2 do dovidky Avtonomnyi preferentsiyni torhovy rezhyim IES dlia Ukrainy” [Annex 2 to the reference of the Autonomous preferential trade regime with EU for Ukraine]. <site>Torhovo-promyslova palata Ukrainy. http://www.ucci.org.ua/download/eur1_2.pdf
- “Final consumption expenditure of households” Organisation for Economic Co-operation and Development. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE5
- “Kliienty TOV “Orhanik Standart”” [Clients of LLC “Organic Standard”]. Ofitsiyniy sait TOV “Orhanik Standart”. <http://www.organicstandard.com.ua/ua/clients>
- Krysanov, D. “Heohrafichni zaznachennia pokhodzhennia ahroprodovolchoi produktsii: yevropeyskyi dosvid ta vitchyzniani perspektyvy” [Geographical indication of origin agricultural and food products: the European experience and Russian prospects]. *Ekonomist*, no. 10 (2014): 18-24.
- Krupneyshiye agrokholdingi Ukrainy* [The largest agricultural holdings of Ukraine]. Kyiv, 2015.
- “OECD-FAO Agricultural Outlook 2015”. http://dx.doi.org/10.1787/agr_outlook-2015-en
- Olefir, V. “Rozvytok ahroprodovolchych sektoriv Bolharii, Polshchi ta Rumunii v umovakh pohyblennia yevrointehratsii” [The development of agricultural sectors of Bulgaria, Poland and Romania in the context of deepening European integration]. *Ekonomist*, no. 12 (2014): 65-68.
- Panchenko, Yu. “Nevycherpni. Yak ukrainski eksportery vykorystovuiut yevropeyski kvoty” [Inexhaustible. As Ukrainian exporters used the European quota]. *Yevropeiska pravda*. <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/01/29/7030160/>
- “Promyslova vlasnist u tsyfrakh” [Industrial property in figures]. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby intelektualnoi vlasnosti Ukrainy. http://sips.gov.ua/i_upload/file/promvlasnist2015.pdf
- “Stratehiia rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy na period do 2020 roku” [Strategy of development of agrarian sector of economy of Ukraine for the period till 2020]. Ofitsiyniy sait Ministerstva ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. <http://minagro.gov.ua/uk/ministry?nid=7644>
- Usov, A. “Nova stratehiia YeBRP” [The new EBRD strategy]. *Ahroperspektyva*, no. 12 (174) (2014): 6-.
- “Vyrobnytstvo osnovnykh vydiv promyslovoi produktsii po misiatsiakh 2015 roku” [The production of basic industrial products by months of 2015]. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>